

Анатолій ФАСОЛЯ,
кандидат педагогічних наук,
Інститут педагогіки
НАПН України;
Тарас ФАСОЛЯ,
аспірант
Національного педагогічного
університету
ім. Михайла Драгоманова

ОЛЕКСАНДР ІРВАНЕЦЬ – ЛІРИЧНИЙ... ІРОНІЧНИЙ...

Аналіз поетичної творчості на заняттях спецкурсу

Олександр Ірванець проти того, щоб його твори вивчали у школі. «Мені страшно подумати, що якась дитина, не вивчивши напам'ять вірш Ірванця, отримає двійку. І, зрештою, ця маленька людина зненавидить і мене, і всю українську літературу...», – сказав він якомсь інтерв'ю.

Припускаємо, що йдеться тут не стільки про творчість, скільки про методику її вивчення. Вважаємо, що сучасний учень має бути ознайомлений з поезією О.Ірванця, по-перше, як із цікавим і оригінальним літературним явищем, по-друге, з «профілактичною метою» (ідейні стереотипи, мовні кліше, лицемірство й облудність, проти яких активно бореться автор, усе ще прикрий факт нашої сучасності), по-третє, як із прикладом віднайдення творчою особистістю свого місця в реаліях сьогодення.

А щоб учень не «зненавидів» автора, його творчість і «всю українську літературу», пропонуємо вчителів підпорядкувати розгляд поезії О.Ірванця надзавданню, яке нині стає вирішальним для літературної освіти у старшій школі: за допомогою творів допомогти підліткові відповісти на важливі життєві питання, усвідомити дещо про світ і себе в ньому. До того ж учням профільної школи буде цікаво збагнути особливості авторської поетики.

Тож маємо надію, що стаття знайде свого зацікавленого читача, стане в пригоді учням, що вивчатимуть спецкурс із новітньої української літератури, їхнім учителям і всім, хто цікавиться поезією одного з фундаторів «Бу-Ба-Бу».

Знайомство

Спочатку – традиційні біографічні дані.

Олександр Ірванець – поет, прозаїк, есеїст, перекладач, драматург. Один із засновників і підскарбій (довічно) угруповання «Бу-Ба-Бу».

Народився 24 січня 1961 р. у Львові. Закінчив Дубенське педагогічне училище (1980) і Московський літературний інститут ім. Максима Горького (1989). Учителював у школах Рівного, служив у війську. Працював на «5 каналі» у програмі «5 копійок». Тепер – співробітник Українського центру культурних досліджень, викладає в Острозькій академії. Член Національної спілки письменників України й Асоціації українських письменників. З 1992 р. живе в Ірпені.

Автор:

- збірок віршів «Вогнище на дощі» (1987, під однією обкладинкою зі збіркою В.Неборака «Бурштиновий час»), «Тінь великого класика» та інші вірші» (1991), «Вірші останнього десятиліття. 1991–2001» (2001), «Любіть!.. Вірші з трьох книг і з-поза них» (2003), «Преамбули і тексти» (2005), «Мій хрест» (2010);

- драматичних творів «П'ять п'єс» (2002), п'єс і віршів «Лускунчик–2004» (2005). П'єси О.Ірванця ставили в Німеччині (Штутгарт, Лейпциг), в Україні (харківські «Арабески» і київський Театр на лівому березі) й у Люксембурзі (Казематтентеатр). Їх перекладали німецькою, польською, англійською, французькою і хорватською мовами. Друкували в журналах і окремими виданнями;

- книжки «Очамимря» (повість і оповідання) (2003), роману «Рівне/Ровно (Стіна)» (2002; 2006; 2010). Прозу перекладено російською й білоруською мовами;

- співавтор книжок «Бу-Ба-Бу. Т.в.о. /.../ри» (1995), «Бу-Ба-Бу. Вибрані твори» (2007), журнального проекту «Крайслер Імперіал» (Четвер. – 1995. – Ч. 6).

Подаючи цей матеріал учням (можна спроектувати його на дошку), пропонуємо висловити очікування від зустрічі з поезіями О.Ірванця. Якщо старшокласники вже знайомі з його віршами, ставимо перед ними завдання – створити «психологічний портрет автора» на основі прочитаних творів. Потім опрацьовуємо біографію поета. Такий вид роботи привчає уважно ставитися до інформації, виділяти в ній істотне, читати між рядків, зрештою – формує критичне мислення. Уважне вчитування в текст і підтекст дає змогу переконатись у слушності сказаного самим поетом: «Кожен письменник пише про себе, всі його персонажі – і Гобсек, і Раскольников, і Самійло Немирич – це все він, автор».

Опрацьовуючи біографію О.Ірванця, учні занотують перші штрихи до «психологічного портрета» в зошити: багатогранність творчого обдаровання; багатий життєвий досвід; активність життєвої позиції; талановитість; оригінальність поетичного мислення; прагнення свободи, протест проти сірості.

Протягом уроку, вивчаючи твори письменника, школярі доповнюватимуть ці записи.

Можна піти іншим шляхом: запропонувати висловлені припущення підтвердити посиланням на біографію.

Доречно на цьому етапі ознайомити старшокласників із самохарактеристиками митця, узятими з його інтерв'ю. Роботу доцільно проводити у групах, кожна з яких опрацює окремий блок матеріалу й озвучить свої висновки.

Цитатні самохарактеристики О.Ірванця.

Для 1-ї групи

Треба вміти все-таки подивитись на себе іронічно, з насмішкою. Якщо ти роздуєшся, як жаба, то просто луснеш, і будуть великі бризки – більше нічого. Тому цей баланс впевненості в собі, самоповаги, навіть любові до себе і критичного ставлення – це дуже важливо.

...люблю робити речі артистично.

...я свободу слова ні на що не проміняю.

...[Любов] є. Інакше й жити не варто. Це аргумент. Поки ти маєш у світі людей – Той або Та, або Ті – і вони дуже-дуже плакатимуть, якщо ти потрапиш під поїзд <...> якщо в житті не залишаться людей, які за нами плакатимуть... оце і є той стан, коли ніщо не стримає на краю платформи чи просто на краю.

...передусім прагну залишатися собою.

У мене багато друзів...

Для 2-ї групи

Читати почав рано. Читав казки: про золоту рибку, трьох поросят. У першому класі – «Пригоди Тома Сойера» (Почав читати, щойно вийшовши зі школи, і не міг відірватися, поки не прочитав). Ще були Жюль Верн, Конан Дойль.

Щоб вивчити польську мову, у школі сидів голодним. А білоруську я вивчив, бо вона дуже схожа на українську. У цих двох мовах 87 відсотків спільних слів! Потім я «піднатаскався» в усіх слов'янських мовах. Тобто принаймні читати можу всіма: сербською, македонською, словацькою, болгарською, найважче із словенською.

Для того щоб триматись у формі, я намагаюся... весь час придумувати якісь тексти...

Я – український письменник і більше ніде не зміг би реалізуватися.

Я не хочу, щоб мною правили дурні, і намагаюся з цим у міру своїх скромних сил боротися. А боротись я можу тільки сміхом – висміюванням, обсмійованням.

Для 3-ї групи

...бубабу – ...стиль життя, карнавальний, іронічно-пародійний, небароковий, вуличний, постмодерний.

«Бу-Ба-Бу» – саяво над нами трьома...

Якби міг – я б не писав <...> Я належу до людей такого типу, для кого життя важить значно більше за літературу. <...> Я пишу тільки тоді, коли не можу не писати.

...в кожного письменника сидить у голові думка, що він напише твір, який залишить нащадкам і, власне, задля цього твору він коптить небо...

...в Україні не цікаво читати поетів. Виняток три-чотири імені: Жадан – це поет, який дуже багато працює, він реформує українську поезію, другий – Юрій Андрухович, третя – Ліна Костенко. Мабуть, цієї трійки досить. У світі є, може, десять поетів, які мені цікаві, – я пересичений.

А от українська проза – вона є, і все більш цікава. Це і Карпа, – взагалі українська проза зараз вибухнула дівчатами, жінками – Софійка Андрухович, Оксана Луцишина, Марина Соколян, зі старших це та сама Євгенія Кононенко.

Результатом опрацювання матеріалу мають стати не лише зроблені висновки, а й (що вкрай важли-

во!) відповідь кожного учня на питання: «Що у світоглядних позиціях О.Ірванця мені близьке?» (*Свої міркування вони запишуть у робочі зошити.*) Почати розмову вчителю варто із себе, зазначивши, що, скажімо, він, як і поет, прагне завжди залишатися собою. Бажано обґрунтувати вибір. І якщо це зроблено щиро, може зав'язатися цікава дискусія. Вона стане не лише основою для зміцнення певних ціннісних орієнтирів старшокласників, а й мотивацією до вивчення творчості О.Ірванця: я вивчатиму поезію митця, життєві принципи якого суголосні моїм.

З висловів поета потрібно добирати також епіграфи до уроків.

Перед початком розгляду поетичного доробку вчитель визначає кількість годин, відведених на вивчення творчості О.Ірванця, і загальну мету опрацювання теми, вказує на форму перевірки засвоєних знань і вмінь, пропонує записати індивідуальні цілі роботи, озвучує теми для проектної діяльності.

- Алюзії в поетичній творчості О.Ірванця.
- Мистецькі ілюстрації до творів О.Ірванця.
- Поетична творчість О.Ірванця в музиці.
- Творчість О.Ірванця в літературній критиці.
- Перекладацька діяльність О.Ірванця.
- Сценарій за поетичним доробком О.Ірванця.
- Опорний конспект «Творчість Олександра Ірванця».
- Риси «бубабізму» у творчості О.Ірванця.

Початок творчості...

«...Я пам'ятаю той чудовий весняний день, коли мені в голову стрелив мій перший нормальний вірш. І тоді я подумав, що непогано було б стати письменником, кльово було б... Я студент педучилища, мені 17 років, і в моїй душі народилося десь 12 рядків серйозного тексту. Я сам це зрозумів... Мені справді було по приколу творити текст, і в технічному плані воно було так, сказати б, навіть оковирно. І я... записав цей вірш – і десь серед літа його надрукували в районній газеті! Коли я восени повернувся з практики в піонерському таборі, у скриньці для листів на мене чекав переказ на гонорар – 3 рублі 54 копійки. То були... великі гроші в 1979 році...»

Олександр Ірванець ліричний...

Таким він постає в перших своїх збірках. Попри те, що іронія є визначною рисою його характеру. Учні можуть підтвердити це посиланням на поетові слова: «Треба вміти все-таки подивитись на себе іронічно, з насмішкою...» Учитель згадає перше враження Ю.Андруховича від зустрічі з О.Ірванцем на семінарі молодих письменників в Ірпені: «...познайомився з прекрасною людиною, дотепною, іронічною...» Ліризмом відзначаються і твори пізніших збірок.

Прикметною ознакою віршів, які можна залічити до пейзажної, інтимної, громадянської, філософської лірики (поділ досить умовний), є екзистенційність. Змальовані пейзажі, рефлексії інтимних почуттів, побутові картини, що стали поштовхом до написання твору, автор уводить у ширше змістове поле, надаючи

їм філософського звучання. Він часто вдається до алюзій, звертається до творчості інших митців – поетів, композиторів, художників. Ці особливості властиві більшості віршів О.Ірванця.

Один із варіантів вивчення творів: учні обирають поезію із запропонованого переліку, яку вони хотіли б проаналізувати. На основі вибору формуються групи. Завдання: вивчити напам'ять, письмово проаналізувати обраний вірш і бути готовим озвучити аналіз. Роботи, які не були зачитані на уроці, вчитель рецензує й оцінює згодом. До цього можна залучити окремих учнів або провести взаєморецензування у групах.

Зважаючи на наявність у творах алюзій¹ і ремінісценцій², учитель має забезпечити учнів належним довідковим матеріалом (у сильному класі можна обмежитися порадами, де і як його знайти).

Скажімо, у вірші «Пейзаж з вікна казарми» автор згадує ім'я Пітера Брейгеля. Стислий коментар із залученням репродукцій художника може бути такий:

Пітер Брейгель Старший – нідерландський художник XVI століття. Його світосприйняття притаманні усвідомлення трагічної неминучості долі, глибоке проникнення в суть речей, життєвих явищ. Тематика творчості – сатира на навколишню дійсність, картини селянського життя, алегоричне зображення реальності.

Утверджуючи народну жагу до життя, його силу, Пітер Брейгель водночас створює картини, у яких алегорично відтворює тяжке бідкування нідерландців від іспанського гноблення.

Поява імені Пітера Брейгеля у вірші може бути алюзією на такі полотна художника, як «Мисливці на снігу», «Сорока на шибениці», «Побиття немовлят».



Пітер Брейгель Старший. *Мисливці на снігу*. 1565 р.

¹ *Алюзія* (латин. *allusio* – жарт, натяк) – художньо-стилістичний натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичної події з розрахунку на ерудицію читача, покликаного розгадати прихований зміст (Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Ковалева]. – К., 1997. – С. 30).

² *Ремінісценція* (латин. *reminiscentia* – згадка) – вживання в художньому творі мотивів, образів, деталей, висловів тощо з широко відомого твору іншого автора.



Пітер Брейгель Старший. *Побиття немовлят*. 1566 р.

Пейзаж з вікна казарми

Планета снігом отруїлась...
На землю впав замерзлий птах.
А десь далеко – Україна
Згоряє в голубих снігах.

Ламає річка білий берег,
А у проваллі берегів
Стоїть самотній Пітер Брейгель
В німому розпачі снігів.

Палітра кругла, наче плаха,
А на блідому полотні –
Забронзовілий контур птаха,
Який безгучно впав у сніг.

О.Ірванець

Для аналізу поезії запропонуємо учням низку запитань, які полегшать роботу з текстом і сприятимуть глибшому розумінню його.

❓ Яким настроєм пройнята поезія? Що його створює?

❓ Погляд з вікна завжди обмежений рамами. Як у цьому разі трактувати таке широке узагальнення – «Планета снігом отруїлась...»?

❓ Як можна пояснити алегорію «Ламає річка білий берег...»?

❓ Витлумачте значення вислову «Україна згоряє в голубих снігах».

❓ Чому Пітер Брейгель самотній? Чому він у «німому розпачі снігів»?

❓ Чому палітра у вірші має контур плахи – місця страти?

Поезія «Вже літня ніч допита до останку...» дивує незвичністю образів, які цікаво буде «прочитати» разом з учнями.

Вже літня ніч допита до останку.
Вже жовті плями в кленів на щоках.
Блювотина осіннього світланку
Стікає жовто по моїх шибках.

На обрії, на шпичаках чорнолісу
Докорчуються трупики ідей.
Розпливчастий, як з полотен Чурльоніса,
З туману виповза осінній день.

О.Ірванець

❓ Означте настроєвість твору – з цього розпочнемо розмову. (*Відповідь очевидна: сум, безнадія, які накладають відбиток на сприйняття ліричним героєм навколишнього.*)

❓ Яким бачить світ автор? Які художні засоби, образи добирає, аби точніше відобразити своє світосприйняття? (*Насамперед метафора «ніч допита до останку».*)

❓ Що зміниться, якщо ми скажемо трохи по-іншому: «ніч доходить до світанку»? (*Старшокласники мають дійти висновку, що у другому випадку стверджується часова тяглість: ніч завершується, настає ранок – такий закон світобудови. У поета ж вислів указує на завершеність, причому трагічну, певного циклу буття: «ніч допита до останку», і це остання літня ніч, за якою – осінь. Утворення певною мірою антонімічної пари «літо – осінь» асоціюється в читача із закінченням світлого (теплого, життєствердного) періоду і настанням пори суму, в'янення, прощання...*)

Ніч допита... П'ють, як правило, ковтками, частіше – смакуючи, отже, з великою часткою ймовірності можемо припустити, що ця ніч для ліричного героя була сповнена роздумів, він не хотів, щоб вона закінчувалася, але... Світанок... Осінній...)

❓ Що має відчувати ліричний герой, аби побачити світанок саме таким і саме так схарактеризувати його?

Цікаво буде з учнями пошукати найточніше слово. На нашу думку, тупий біль, безнадія як наслідок розбитих мрій, сподівань: «на шпичаках чорнолісу (в уяві виникають палі! – А.Ф.) докорчуються трупики ідей». Саме тому осінній день (той, що в Л.Костенко «Осінній день, осінній день, осінній! // О синій день, о синій день, о синій! // Осанна осені, о сум! Осанна. // Невже це осінь, осінь, о! – та сама») в поезії О.Ірванця «виповза» з туману, а сам туман дістає таке неестетичне порівняння.

Нагадаємо, що мова йде про профільне навчання, і старшокласникам, які планують здобути філологічний фах, безумовно, буде цікаво не лише прочитати текст, збагнути підтекст, а й зазирнути у «текстове задзеркалля», уявити, що було до моменту, відображеного у вірші, і що станеться після.

У поезії «Вже літня ніч допита до останку...» згадано полотно Чурльоніса. Тут коментар може бути такий:

Мікалоюс Чурльоніс (1875–1911) – литовський композитор, художник, символіст. Як і П.Тичина, володів здатністю бачити звуки в кольорі. Прихильник ідеї злиття (синтезу) мистецтв. Перша симфонічна поема М.Чурльоніса – «В лісі». Перша його картина, виставлена 1903 року, – «Музика лісу». Живописні «Сонати» побудовано за законами класичної музичної сонати. «Незвичність творчості Чурльоніса в тому, – зауважує Д.Ковалевський, – що він прагнув у своїй музиці наблизитися до живописних картин, а своїми картинами хотів викликати у глядачів відчуття, неначе вони слухають музику».

У музиці (симфонічна поема «Море») й у живопису (цикл «Створення світу») відображено прагнення митця пізнати всесвіт, проникнути в його таємниці. У творчості М.Чурльоніса його дослідники вбачають пам'ять міфу, злиття духовного і зримого, тяжіння музичного руху до живописного. Наприклад, «Соната сонця»: сонце випромінює творчу силу, в нескінченних еманациях спускається воно і сочиться легіонами дисків на землю, а з землі все тягнеться вгору, до нареченого...

Творчістю М.Чурльоніса захоплювався П.Тичина, його згадують у своїх творах Д.Павличко, А.Мойсієнко, С.Монастирський та інші поети.

Якщо є змога продемонструвати «Сонати» М.Чурльоніса, зробити це можна, декламуючи одноїменну поезію.

Сонати Чурльоніса

Соната весни, і зорі соната,
І моря соната... Алегро... Фінале.
Не тане лиш сонце червоне

у шквалі навальнім –
Під нами, над нами,
навколо –

соната п'ята.
Дзвенять піраміди... на вінчиках свічі.
...Чи в вічності я заблукав

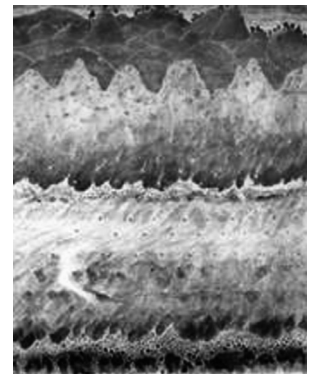
і півсловом
Боюсь сколихнути
цю світобудову,

І літа соната вже диха в обличчя.
Соната вужа...

вдар ножа невідпорний,
На сонці замішаний,
а не на крові.

І знову соната весни.
Біоструми...
Над щоглами сонце, і сонце у трюмах.
...Сім світлих сонат вже відчалили в
вічність...

Агов, капітане!..
До нової стрічі...
А.Мойсієнко



М.Чурльоніс. Соната сонця М.Чурльоніс. Соната моря

Поезія «Журавель» видається, на перший погляд, досить прозорою за змістом та ідеєю.

Журавель

Я журавель. Той самий, що у небі.
Той самий – не синиця у руці.
Як проти сонця глянути на мене,
То наче сонце взяти на приціл.
Щось шемрало мені в громах полемік:
«Хіба ж це та, омріяна зоря?»
Ти ж – журавель, а не нічний метелик,
Чому ж летиш на світло ліхтаря?»
Хіба їм зрозуміти, недотепам,
На попелищах нетривких святинь,
Коли навколо ніч, холодна й темна,
А той ліхтар – він все-таки світив!..
Це потім лиш, безсонними ночами
Я зрозумію з болем і з жалем,
Що навіть з перебитими ногами
Я все-таки лишаюсь журавлем.

Сніги січневі і сади травневі,
Я вас чекав, я довго вас шукав.

Я вільний журавель. Я знову в небі.
Твоя синиця – у твоїх руках.

О.Ірванець

Тому, з'ясувавши враження і визначивши ідею вірша, запропонуємо старшокласникам запитання, які спонукатимуть їх заглибитись у зміст твору.

❑ Чому поезія називається «Журавель»? Який символічний зміст вона несе?

❑ Про які полеміки йдеться у вірші? Яким міг бути їхній зміст? Навколо яких проблем вони точилися?

❑ Що «шемрало» ліричному героєві «в громах полемік: “Хіба ж це та, омріяна зоря...”»?

❑ А якою була «омріяна зоря»?

❑ З ким сперечається ліричний герой?

❑ Яке символічне значення образу ліхтаря?

❑ Чому «з болем і з жалем» ліричний герой зрозумів: «навіть з перебитими ногами // Я все-таки лишаюсь журавлем»?

❑ Чи можуть святині бути нетривкими? Який ще епітет можна вжити тут?

❑ Що символізують «перебиті ноги» журавлеві?

❑ Кому адресовано вірш? Хто цей «ти», у руках якого залишилася синиця?

Після аналізу повторно запропонуємо учням визначити тему та ідею твору, а також висловити свої враження за допомогою прийому «Незакінчене речення»: «Тепер я відчуваю... розумію... думаю...»

Зміст поезії «Лоліта» учні збагнуть через аналіз назви.

Лоліта

А в слово «тіло» влило слово «літо».
Це світле тіло – ледь нестиглий плід.
Все солодко у дні неповноліття,
А після Спаса – кожному до ніг.

Бери за так, коли не за спасибі.
А горлом запитання, наче спазм:
Якщо нікого не спасе Спаситель,
Кого спасе цей яблуневий Спас?..

О.Ірванець

Лоліта – героїня однойменного роману В.Набокова, дівчина-підліток, яку зваблює вітчим. Інтимний зв'язок дорослого з неповнолітньою, як відомо, є предметом суспільного осуду і карається законом. Тому не дивно, що після виходу роман зажив скандальної слави. Відтак ім'я *Лоліта* стає називним. Як і інше запропоноване автором слово «німфетка» – сексуально приваблива дівчина-підліток з ознаками раннього статевого дозрівання. Зауважмо, що означення стосується не так віку, як типу особистості. Німфетка здебільшого усвідомлює свою привабливість і починає поводити себе у стосунках із чоловіками, як жінка. Зрештою, уважне прочитання роману (перегляд кінофільму) дає підстави стверджувати, що й набоківська Лоліта є не просто жертвою. Помітивши зацікавлення з боку вітчима, вона провокує його до близькості, що й стається,

зрештою, з її ініціативи. Саме тому з часом німфеток почали називати лолітами.

Відтак можемо припустити, що вірш із такою назвою стосуватиметься переживань, почуттів німфетки. Перші рядки показують захоплення ліричного героя дівчиною: він милується її світлим тілом, від надміру почуттів починає «гратися» словами: «в слово “тіло” влило слово “літо”». Чоловік бачить, що перед ним радісна і безтурботна дівчина-підліток («Все солодко у дні неповноліття»). Її тіло, що нагадує «ледь нестиглий плід», є об'єктом радше естетичної, ніж чуттєвої насолоди.

Однак із завершенням першої строфи емоційний тон вірша змінюється. Ліричний герой усвідомлює, що його героїня є німфеткою, ладною впасти «кожному до ніг» навіть «за так», а «не за спасибі». Розчарування породжує запитання, що, немов спазм, стискає горло: «Чи можна врятувати чистоту, красу? Кому це під силу?» Спасителю! А якщо не він – то хто? Ми самі у змозі це зробити? З'являється образ Яблуневого Спаса, тобто Преображення Господнього. Цей образ потребує окремого коментаря.

Улітку християни відзначають три Спаси (Спас – скорочене від Спаситель – Ісус Христос).

Перший Спас, або, як його називають у народі, Маковія, Медовий Спас, Спас на воді (14 серпня), фактично об'єднав у собі три свята. Насамперед це винесення останків хреста, на якому був розп'ятий Ісус Христос, з імператорського палацу до храму Софії (Візантія, IX століття). Упродовж двох тижнів хрест носили по Константинополі, очищаючи місто від злих духів, хвороб тощо. Отже, це свято очищення. По-друге, йдеться про хрещення Русі князем Володимиром. І нарешті свято, встановлене на честь сімох святих мучеників Маккавеїв, які з благословення своєї матері Соломії загинули за віру (звідси народна назва Маковія). За давнім звичаєм, у цей день освячують мед. Традиція пов'язана з повір'ям, що перший урожай слід приносити Богові й лише після цього споживати самим.

Другий Спас – Яблучний, або Свято Преображення Господнього (19 серпня) – одне з дванадцяти найважливіших християнських свят. Відзначають його з IV століття. Як свідчать Євангелія, незабаром після того, як Спаситель відкрив учням, що Йому слід постраждати, бути вбитим і на третій день воскреснути. Він завів трьох апостолів – Петра, Якова й Івана – на гору Фавор і перетворився (преобразився) перед ними: обличчя просіяло, як сонце, одяг зробився білим, як сніг. Апостоли побачили старозавітних пророків Мойсея та Іллію, які говорили з Ісусом про Його близький відхід. Раптом усіх осінила світла хмарина, з якої почувся голос: «Це Син Мій Улюблений, що Його Я вподобав. Його слухайтеся!»

На думку Йоана Золотоуста, Преображення відбулося, «щоб показати нам майбутнє преображення ества нашого...» Світле майбутнє уготоване тим, хто преобразить свою душу, позбудеться гріха, відновить образ Божий. Таким чином, знову йдеться про очищення.

За давнім звичаєм, у цей день освячують плоди (виноград, яблука). Тому в народі свято називають Другим, або Яблучним Спасом.

Третє свято – Спаса Нерукотворного (29 серпня, Третій Спас, Спас на Полотні, горіховий Спас). Воно завершує цикл.

За євангельським переказом, Спаситель витер обличчя рушником, і на тканині залишилося відображення Його Божественного лику. (В Україні ікони Нерукотворного Образу Ісуса Христа – одні з найбільш шанованих.)

Горіховим Третій Спас називають тому, що до цього дня дозрівають горіхи. Його в давнину називали ще Хлібним, тому що напередодні відзначають Успіння Пресвятої Богородиці, з яким пов'язане закінчення жнив.

Виходячи зі сказаного вище, прикінцеві рядки вірша «Якщо нікого не спасе Спаситель, // Кого спасе цей яблуневий Спас?» можна розуміти так: ми (у тому числі й героїня вірша) відійшли від традицій народу, забули Божі заповіді, не дбаємо про чистоту душі, відтак допомогти нам усім (і Лоліті) може лише Спаситель. Отже, це справді крик болю. Поезію «Лоліта» класифікують як інтимну лірику, хоча насправді тут наявний синтез мотивів, що загалом властиво творчості О.Ірванця. У нього взагалі небагато «одновидових» віршів. Скажімо, до інтимної лірики можна залічити «Ще один день в цьому світі прожито без тебе...», «На перехресті осені й зими...»

* * *

Ще один день в цьому світі прожито без тебе –
Тихо, спокійно, без коливання основ.
Немов коліщатка дуже складної системи,
Ми, розійшовшись, ніяк не зійдемося знов.

Крутиться пас і вали обертаються плавно.
Тут недоречні печаль, чи смуток, чи гнів.
Ще один день на минуле вже переплавлено
У механізмі по переплавленню днів.

Ще один день затвердіє в підставленій формі –
Згусток не наших з тобою спіткань і розмов, –
Стане, підписаний в шафці лабораторній:
«День, у який вони не зустрілися знов».

Час, мов алхімік, працює таємно, без свідків...
Все ж я над ним усміхнутися можу, коли
Згадую кілька від нього прихованих злитків –
Днів, у які ми все-таки разом були...

О.Ірванець

* * *

На перехресті осені й зими
Навряд чи варто зачинати love story
Ліси порожні і поля просторі –
Чи ж в просторі не згубимося ми?..

На роздоріжжі осені й зими
Нізащо зарікатися не буду
Я ані від тюрми, ні від суми,
Тим паче від сурми Страшного Суду.

У осені на дні, на самім дні,
В холодні дні, нудні й немилосердні,
Сказати – «так» (або казати «ні»)
Не легко, як, скажімо, десь у серпні.

І в кожному дні, немов у вигнанні –
Ми, й невтямки нікому з нас, нікому,
Що зовсім не на білому коні,
І навіть не на іншому якому, –
На БМВ, або й на БМП
Зима влетить по вимерзлій шосейці.
(Чуття – холодне, темне і тупе.
Мов скринька, замикається на серці.)

Тож чи знайдемо ми спасенний спосіб
В передчутті мелодії сурми
Порятувати цю одквітну осінь
З-під гострих крижаних коліс зими...

О.Ірванець

У поезії «Мій хрест» знову натрапляємо на синтез мотивів.

Мій хрест

Сьогодні вечір, а вона – з ними.
Сьогодні вітер, а я сам, знову.
Оце мій хрест, зніміть його з мене.
Оце мій хрест, зніміть мене з нього.

Оце мій хрест. Я ніс його довго.
Зустрів її і кинув під ноги.
Оце, кажу, такі мої дрова.
Ти розпали мені вогню з нього.

Вона сказала: «В мене є фрески.
У мене храми є, на них – шпилі.
Якби маленький, золотий хрестик.
Якби на шию, а не на спину».

Тепер прийшли і кажуть: «Прощайся».
Центуріони стали, як вліті.
Візьміть маленьке золоте щастя.
Лишіть велике кам'яне лихо!..

Хрестоносіння, кажуть, – це догма,
І час новий мене змете, змеле.
Оце мій хрест, я ніс його довго.
Зніміть мене.
Зніміть його з мене.

О.Ірванець



Гієронім Босх. *Несення хреста*. 1490–1500 рр.

Початок розгляду також починаємо з аналізу заголовка.

❓ Які асоціації викликає у вас назва поезії? (*Ісус Христос ніс Свого хреста на Голгофу. Звідси й вислів – «Нести свій хрест», що означає «терпеливо переборювати труднощі, незгоди, все те, що стало неминучим у чьомусь житті»* (Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / уклад. В.М.Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 2. – С. 548)).

❓ У поезії стикаються два світи: ліричного героя і його обраниці. Якими вони постають у творі?

❓ Хрест – це страждання, муки за якусь ідею. В Ісуса – муки і страждання за рід людський, а в ліричного героя?

Таким може бути проблемне запитання, яке спонукатиме старшокласників уважно вчитатись у твір, з'ясувати його основний конфлікт – неприйняття коханою цінностей ліричного героя, протиставлення вартостей духовних і матеріальних, зіткнення духовної чистоти з облудністю і духовним убозством.

Продовжити розмову можна, запропонувавши учням закінчити речення: «Хрест ліричного героя у вірші О.Ірванця – це...» Логічним завершенням розмови може стати завдання – визначити власну ідею, за яку кожен готовий «нести свій хрест». «У кожного – свій хрест», – скажемо вихованцям, і прочитаємо слова Спасителя: «Коли хто хоче йти вслід за Мною... хай візьме свого хреста та й за Мною йде». Учні мають записати одне речення (його можна не озвучувати): «Мій хрест – це...»

Цікаво було б також поміркувати, що є таким хрестом для О.Ірванця. Тоді перехід до розгляду поезії «Переночуй мене, вишневий саде...» буде логічно зумовлений і розгляд їх становитиме цілісність.

* * *

Переночуй мене, вишневий мій саде.

Т.Шаповаленко

Переночуй мене, вишневий саде,
Бо це моя остання в світі ніч.
Бо завтра хрест мені на плечі сяде,
Як символ роздоріж і протиріч.

Переночуй мене, вишневий саде.
Вишневий саде, звешся Гефсимань.
Бо завтра, завтра, хрест на плечі сяде,
Як символ – ще чого? ридань? страждань?

А півня крик розбуджено-співучий
Розноситиме вітер по горбах.

Ось вже цілує мене в губи учень,
І чути присмак вишень на губах...

О.Ірванець

Інформація, потрібна для розуміння твору:

Гетсиманський сад – оливковий сад у Єрусалимі. Християни шанують його як місце Страстей Господніх. Сюди не раз приходив Спаситель з учнями. Тут молився і перед Своїми стражданнями: «Упав Він долілиць та молився і благав: “Отче Мій, коли можна, нехай обміне ця чаша (тобто доля, близькі страждання. – А.Ф.) Мене. Та проте, – не як Я хочу, а як Ти”».

Саме сюди привів Юда слуг первосвященників, і тут Його взяли під варту. На місці моління Ісуса в IV ст. було збудовано церкву (відновлено після зруйнування в середині XII ст.).

Відомо, що батьки Божої Матері поховані в Гетсиманії. Поблизу батьків поховали апостоли і Діву Марію. Християни благоговійно шанували гріб Матері Божої й пізніше побудували на тому місці храм. Нині Гетсиманський сад виглядає так само, як і дві тисячі років тому. Там звідтоді збереглося вісім оливкових дерев. У мововжиток словосполучення ввійшло як назва місця болісних роздумів, складного вибору.

Важливо під час прочитання твору дати відповіді на низку запитань.

❓ Хто є ліричним героєм поезії? Від чийого імені йде мова?

❓ Про які роздоріжжя і протиріччя йдеться? Між ким? Чи, може, ця суперечність присутня в душі людини?

❓ Чому ліричний герой відчуває на губах смак вишень, якщо сад Гетсиманський – оливковий?

Під час вивчення поезії «О-ля-ля! – сказав Артур Рембо...» застосовуємо компаративний аналіз.

Для цього пропонуємо учням ознайомитися з віршем французького поета й зіставити його з текстом О.Ірванця.

Моя богема

В кишені руки вклав, ішов собі бульваром,
Одягнений в самий лиш спогад про пальто,
Та вірний був тобі, о Музо, як ніхто,
І повний – о-ля-ля! – палким кохання жаром!

Хлопчак замріяний, я рими добирав,
А з дірки у штанах світило голе тіло,
І небо зоряне тихенько шелестіло –
Ген на Ведмедиці у корчмі я бував.

В осінні вечори сидів я край дороги,
Прислухавшись до зір, і крапельки вологи
На чолі відчував, немов хмільне пиття;

Між тіней-привидів складав я вірші щирі,
Коліном в груди вперсь і грав, немов на лірі,
На гумі, видертій з розбитого взуття.

А.Рембо, переклад Ю.Покальчука

Провідним мотивом поезії А.Рембо є утвердження вірності поета своїм ідеалам, нехтування матеріальним заради духовного. Настрій твору життєрадісний, оптимістичний, життєствердний. Закликом прагнути до втілення своїх мрій попри будь-які життєві перешкоди пройнятий і вірш О.Ірванця. Зрозуміння цих ідей має стати результатом розгляду твору.

* * *

«О-ля-ля! – сказав Артур Рембо,
Кулаки стискаючи в кишенях, –
Знову цілять не по тих мішенях,
Людство знов когось не вберегло».

Так вже споконвіку повелось,
Що свистить каміння у повітрі
І новітні грані непомітні
У мистецтві відкриває хтось.

Ось прийшов і в небесах повис
Високосний номер телефону,
Ніби заголовок фейлетону:
«Альпініст не озирнувся вниз».

І пілот не озирнувся вниз,
Висоту хапаючи очима,
Та з тієї самої причини
І поет не озирнувся вниз.

Голосами наших матерів
Кличе нас колишнє і минуле,
Але що б позаду ми не чули,
Ми повинні бути угорі!

О.Ірванець

Роздумами про сенс життя, сутність буття на цій землі кожного з нас, проблему втрати індивідуальності, вболіванням про те, що залишимо після себе, сповнена поезія «Короткий вірш про кінець світу».

Короткий вірш про кінець світу

А завтра знову буде просто день,
Звичайний день під назвою «Останній»
У цьому світі, теж останнім, де й
Ми разом – одностаїні, як у стаїні,

Де все востаннє, та ніхто про те,
Не інформує – то ніхто й не знає,

Тож не кує, не меле, не мете,
І з перехожих мірок не знімає

На те, також останнє, убрання,
Тож, видно, наго підємо в колонах
Тим шляхом, що у небо, навманя,
Лиш з пальмовими гілками в долонях.

О.Ірванець

Для осягнення змісту пропонуємо учням помір-
кувати над запитаннями.

[?] Яка емоційна палітра поезії?

[?] Що найбільше непокоїть ліричного героя?

[?] Яку роль відіграє у вірші гра слів (*останній –
одностайні – стайні*)?

[?] Витлумачте значення епітета *наго*.

[?] У чому полягає роль образу «пальмових гілок
у долонях»?

[?] Ми – це кожен із нас? Чи хтось із присутніх
виокремлює себе з цього загалу?

Загалом О.Ірванець не раз звертається до пробле-
ми екзистенційного вибору людини, сутності її бут-
тя. Одна з таких поезій – «Інфінітив». (*Аналіз твору
подано в № 9 журналу «Дивослово» за 2010 р.*)

Олександр Ірванець іронічний...

Є в О.Ірванця поезії, продиктовані болем, емо-
ціями і... тверезим поглядом на дійсність. Поєднан-
ня може здатися неймовірним, але це так. Прочи-
тавши їх, мимоволі згадуєш звернені до українсько-
го народу слова І.Франка, Т.Шевченка.

«Про громадянський обов'язок треба говорити,
певно, в останню чергу, – зауважив поет в одному з
інтерв'ю. – У письменника є це відчуття, що як не на-
пишеш цього ти – цього не напише ніхто». Справді,
не кожен зможе і візьме на себе сміливість написати
так, як написав О.Ірванець. Ідеться про поезії
«Любіть!...», «Вірш до рідної мови», «Де б ти хто б ти
коли б ти яким би ти досі не був...», «Відкритий лист
до прем'єр-міністра Канади Браяна Малруні та гене-
рал-губернатора Романа Гнатишина від трудящих
колгоспу «Шлях Ілліча» (закреслено) «Шлях Ілько-
вич»», «Українсько-німецький розмовник», «До пи-
тання про категорію часу», «Айне кляйне нахтмузік»,
«Уроки класики», «Раптово усі поставали борця-
ми...», «Ця здогадка давня, але не іржава...» та інші.
У цих віршах поет постає перед читачем як бубабіст.

Тому перед початком вивчення їх доречно ще
раз нагадати учням зміст головних дефініцій («Бу-
Ба-Бу» – літературне угруповання у складі Юрія
Андруховича, Олександра Ірванця і Віктора Небо-
рака», «Бубабу – стиль художньої літератури, куль-
тивованій літературним угрупованням “Бу-Ба-
Бу”». «Бубабіст – людина, яка працює в стилі буба-
бу») і ознаки стилю. Потрібний матеріал знаходимо
в есеї членів групи «Бу-Ба-Бу».

Ю.Андрухович:

«Балаганне штукарство завжди було і є зрозумілим та
потрібним кожному. ...Балаган притаманний нам (чле-
нам групи “Бу-Ба-Бу”. – А.Ф.) внутрішньо. В ідеалі ми
хочемо досягти такого, щоб нас розуміли [всі]...»

Суть нашого шляху – скепсис та іронія <...> головна
віль нашого обертання – самоіронія.

...про театр. І про маски <...> Ми любимо пред-
метність, фактурність, антуражність. Маска дає змогу і
перевтілитися, і лишитися собою водночас. Це – засіб на-
шого подорожування в часі та просторі. <...> Таким чи-
ном, ми карнавальні.

Карнавальність, однак, полягає не тільки й не стільки
в масках. Карнавал поєднує непокероване, жонглює
ієрархічними цінностями, перекидає світ догори ногами,
провокує найсвятіші ідеї, щоби порятувати їх від засто-
неності й омертвіння. Карнавал – війна зі Смертю...

Бубабізм – це спосіб життя. Це спосіб зробити кепсь-
ке життя гарним. Піковим виявом життя нині є місто.

Ми слугуємо рідній нації тим, що слугуємо рідній мові.
Нас не надто тішить її “друге місце за милозвучністю”. Для
мертвої мови то невелика втіха. Нам треба, щоб вона була
живою, принаймні, як за часів Котляревського. І якщо
правда те, що у жовтні 90-го голодуючі студенти на Май-
дані Незалежності в Києві слухали касету з нашими
віршами, то маємо доказ, що пишемо живою мовою.

Це означає, що наша мова – відкрита система. Це озна-
чає, що вона – об'єкт не просто любові, а й забави. Мова не
терпить нудотності. Гра є найдосконалішим виявом тво-
рення, а мова любить, щоб її творили. Творити мову –
означає не що інше, як пізнавати її <...> Кожен наш вірш –
це пізнання мови. Але це не вичерпує наших захоплень».

О.Ірванець:

«...наприкінці 80-х у цьому світі відчувся голод на щось
таке як “Бу-Ба-Бу” <...> Наша ідея витала в повітрі».

«...після “Бу-Ба-Бу” в українській поезії стало можли-
вим писати все <...> Ми зруйнували дуже багато шаб-
лонів <...> Ми писали, не думаючи про те, що це “не мож-
на”, і воно ставало: “можна”».

«...бубабу – всього лишень стиль життя, карнаваль-
ний, іронічно-пародійний, небароковий, вуличний,
постмодерний».

В.Неборак:

«...час БУБАБУ – незмірно більший, ніж 16 років
існування нашого угруповання. Цей час триває як
мінімум дві сотні років, а може, і з певного погляду, з по-
чатку епохи Відродження, а може, й усі дві тисячі років
від Різдва Христового. Час БУБАБУ – це час, коли лю-
дина стає кимось таким, як карнавальний персонаж, – і
не кінце під час карнавалу. Людина в цьому часі відхо-
дить від своєї сутності. Ось що я маю на увазі, називаючи
цей час часом БУБАБУ»;

«...Стиль бубабу – це стиль, у якому поєднано бурле-
ско-балаганно-буфонадні елементи. Усе дуже чітко.
І ніяких претензій на тотальну новизну. Хіба бурлеску не
було двісті чи дві тисячі років тому? Була ще в антич-
ні часи знаменита пародія на епос Гомера – “Жабоми-
шодраківка”. Це сміхове заниження високого стилю, – те,
що пізніше одержало назву бурлеску. І балаган був із
давніх-давен. Андрухович говорить, що це старовірське
слово, яке означає хаос. Буфонада? – Містерія-буф,
опера-буф і т. п. <...> це можна назвати поліфонічно-кар-
навальним стилем літератури, який час від часу відро-
джується й актуалізується».

«Наше життя – БУБАБУ.

Наша історія – БУБАБУ.

Наша політика – БУБАБУ.

Наша економіка – БУБАБУ.

Наша релігія – БУБАБУ.

Наше мистецтво – БУБАБУ.

Наша країна – БУБАБУ.

І це БУБАБУ потрібно перебороти...»

Переборення часу «БУБАБУ» в Україні, повер-
нення людини до її сутності, справжніх цінностей

було і є метою О.Ірванця. Що це означає? Запитаємо у учнів. І в себе.

Учитель, ідучи на урок літератури, має пам'ятати, що дитячі душі відкриваються йому тільки тоді, коли він прийде до вихованців, як до читачів, – зі своїми питаннями, враженнями, сумнівами з приводу прочитаного твору. Якщо ж ні – почує правильні, але завчені (з підручника) слова. Тому запитаємо насамперед у себе: що означає перебороти час «БУБАБУ»?

Розглянемо кілька поезій. (*Ключ, яким для цього скористаємося, і прочитання інших творів подано у згадуваній статті журналу «Дивослово».*)

Поезія «Любіть!..» викликає в багатьох читачів обурення: О.Ірванець зневажив найсвятіше – любов до України! Тим часом ідеться про заперечення стереотипу і мовного кліше, створеного на основі вірша В.Сосюри «Любіть Україну». Як і у випадку з оспівуванням рідної мови, стало звичним серед «патріотів», не-зовсім-патріотів і зовсім-не-патріотів клястися в любові до України й закликати до цього інших. Саме мовні штампи – окремі вислови з вірша В.Сосюри, що стали ними від частого вживання, – обігрує О.Ірванець.

Перед початком розмови послухаємо учнівське повідомлення про історію вірша В.Сосюри «Любіть Україну». Потім прочитаємо поезію «Любіть!..» і запропонуємо зіставити два тексти.

Любіть!..

Любіть Оклахому! Вночі і в обід,
Як неньку і дедді достоту.
Любіть Індіану. Й так само любіть
Північну й Південну Дакоту.
Любіть Алабаму в загравах пожеж,
Любіть її в радощі й біди.
Айову любіть. Каліфорнію теж.
І пальми кристалі Флоріди.
Дівчино! Хай око твоє голубе, –
Та не за фізичної вади –
Коханий любити не встане тебе,
Коли ти не любиш Невади.
Юначе! Ти мусиш любити стократ
Сильніше, ніж любиш кохану,
Колумбію-округ і Джорджію-штат,
Монтану і Луїзіану.
Любити не зможеш ти штатів других,
Коли ти не любиш по-братськи
Полів Арізони й таких дорогих
Просторів Аляски й Небраски.
Любов цю, сильнішу, ніж потяг до вульв,
Плекай у душі незникому.
Вірджинію-штат, як Вірджинію Вулф,
Люби.
І люби – Оклахому!..

О.Ірванець

Звернемо увагу юних читачів на розділові знаки, які поставив автор після заголовка, і попросимо прокоментувати слова Інни Корнелюк: «Бубабіст і в понятті “любіть!..” – бубабіст, а мені від одного знаку оклику і двох крапок в одній компанії ніяково робиться». Нехай учні поміркують, що ж означають ці розділові знаки.

Ідеологічні й мовні кліше поет пародіює у вірші «Айне кляйне нахтмузік» («Маленька нічна серенада»). З'ясувати, які саме – завдання для роботи у групах. Рівень його виконання покаже готовність учнів до самостійного прочитання текстів, ефективність роботи вчителя. У випадку труднощів (у слабшому класі) ініціативу візьме на себе словесник.

Айне кляйне нахтмузік

Від Дону до Сяну

Лежиш, осіянна.

Від Тігра з Ефратом лежиш аж до Осло й Баранович.

Вже сонце низенько,

Вже вечір близенько,

І я тобі, ненько, кажу по-синівськи «Добраніч...»

Та перше, ніж ти свої очі, мов брами, до завтра причиниш,

Давай спом'янемо усіх,

Що не сплять цієї ночі, з причини, або й без причини:

Твої космонавти

На станції «Тризуб» так само летять по орбіті;

Твої костоправи

Так само стуляють щелепи, коліна і лікті побиті;

Твої педераста

Так само приймають (або не приймають) закони,

Або закидають за комин, або закладають за комір;

Твої мільйонери

Так само рахують так само набуті мільйони;

Твої офіцери

Вчать мову й муштрують іще не готові Десну перейти

батальйони;

Твої Роксоляни

Попід «Брістолями»

Йдуть заміж по п'ять разів за ніч.

Гірка і пречиста, свята й ненависна,

Добраніч, вітчизно, добраніч, вітчизно, добраніч...

Все інше заснуло. В лісах твоїх сплять, обійнявшись,

звірята.

Поклався осел з бараном, а тигр, наче з братом, з ефратом.

На водах морів твоїх сплять кораблі: криголами,

сейнери, траулери, китобої, канонерки, джонки, чайки,

катамарани, есмінці, авіаносці, крейсери, катери,

тримарани, байдарки, каное, галери, моторки, галеони,

яхти, барки, баржі, рудовози, танкери, міноносці, кліпери, –

а окремо від них –

каравели й гондоли.

Сплять люди в будинках, і навіть поети –

оті джони донни твої,

дон жуани, гандони, –

Й вони навіть сплять у якихось альковах, і наче в оковах –

В обіймах своїх маргарит, припадочних і випадкових

Поетів ти завтра у шати вбереш і у рами обрамиш

Лиш встанеш раненько і з шатів тих соплі і кров відпереш.

Тож добраніч, вітчизно, добраніч...

Вже й я відпливаю, але відчуваю, як десь, у містах їхніх

рідних

До сну вже схиляє і двох побратимів моїх богорівних.

І ми вже лягаєм, набік відкладаєм болючі свої 3 (три) пера,

І вже засинаєм, і вже не встигаєм востаннє тобі

побажати добра... –

Ніч.

О.Ірванець

Отже, стереотипи і кліше.

● Перші три рядки – ідеї великої України «від Сяну до Дону».

• «Вже сонце низенько, // Вже вечір близенько» – пряме цитування української народної пісні, прийом, який часто використовують авангардисти, формуючи свій текст із розрізнених частин чужого.

• «І я тобі, ненько, кажу по-синівськи “Добраніч...”», «Добраніч, вітчизно, добраніч, вітчизно, добраніч...» – обігрування часто вживаного вислову. Звернемо увагу, що слово «вітчизна» написано з маленької літери. Чому?

• «...очі, мов брами...» – свідоме вживання знижувального порівняння для посилення ефекту пародіювання заштампованих висловів.

• Перелік усіх, хто не спить цієї ночі, у подальшому нанизування означень, прикладок – алюзія на вірш Б.Олійника «Стою на землі», де прийом застосовано як приклад штучності, надуманості, відірваності поета від народних традицій.

• «...іще не готові Десну перейти батальйони» – алюзія на роман О.Десняка про події Великої Вітчизняної війни «Десну перейшли батальйони», написаний із позицій соціалістичного реалізму.

• «...Твої Роксоляни // Попід “Бристолями” // Йдуть заміж по п’ять разів за ніч...» Українських дівчат у Європі за красу й розум називають роксоланами на честь султанші Роксолани – Насті Лісовської. Цей образ змалювали О.Назарук, С.Плачинда, П.Загребельний. Сучасні ж дівчата-роксолани стають повіями.

• «...побратимів моїх богорівних...» – ідеться про Ю.Андруховича і В.Неборака. Приклад самоіронії.

Іронія й самоіронія, пародіювання й самопародіювання справді є однією з прикметних ознак стилю бубабу. Самоіронією сповнені вірші О.Ірванця «1992», Ю.Андруховича «Пам’ятник», В.Неборака «Автопортрет».

Звернення до прийому пародіювання проілюструємо на прикладі поезії «Чумак Хокайдо». Епіграф переадресовує читача до вірша Ю.Андруховича «Козак Ямайка».

Чумак Хокайдо

Згадуючи Юрка Ямайку

О як же волику-сан подібна земля до пляцка
О скільки сенсей-круторогий на пляцку тім плутанини
По сей бік курили рили по той бік аляска ляска
А поруч із хвиль і піни здіймаються хвиліпіни
Я марю тут Сахаліном (хоч нащо він взагалі нам)
Та змашую вазеліном тобі чиряка за коліном

Тутейші аборигенші так дивно зовуться – «гейші»
Чорняві неначе сливи як персики злотошкірі
Та звичай дивні тут (хоч фрухти значно дешевші) –
Стрибнув би з котроюсь в бамбук та їй на умі гаракірі
Отож кружеляю тут саке з полпотівцем і

чайканшистом

Були б непогані хлопці – друзі в Широкому Лузі
Ковтнемо була й привидиться: ідемо степом чистим
А вранці прочунаєш голову і все під тією ж Фудзі

Вже поперек горла мені рис і каламутне саке
Жуєш недоварену рибу а перед очима гречаники
(Та й на смак тее саке як твої волику сльози)
Відав би з себе усе за добрий гранчак бурячанки

А ніч навколо азійська така таємнича й погордлива
Тільки й чекаєш що вискочить якась в кімоно мана
Крикне гортаним голосом свого хрипкого єрогліфа
Трісне п’ятою межі очі – тут мені і хана

О.Ірванець

Після прочитання поезії запитаємо в учнів про їхні враження, думки, почуття. Опісля шляхом компаративного аналізу розглянемо обидва твори. Подамо можливий варіант такого аналізу.

Автори вирішили поєднати, здавалося б, не поєднуване. Навіщо? Ну що може бути спільного між Україною, Ямайкою і Японією? Однак після уважного вивчення відповідь знайдеться.

Навіщо? – Показати взаємопов’язаність таких, здавалося б, далеких країн, культур, ментальностей. Серед численних способів зламати міф про відірваність України від світу цей, безсумнівно, вартий уваги. Ще один мотив – створити цікавий, оригінальний вірш, показати українську культуру у світовому контексті, з нового, несподіваного боку.

Абсурдно? Та якщо глянути глибше, можна згадати, що козаки свого часу воювали по всій Європі, доходили і до Франції. А раптом одного з них занесло на Ямайку, разом з кошем побратимів на чайках? Усе можливо...

Точки дотику. Починається гра!

Культура Ямайки, хоч як це дивно, часто перегукується з козацькою – те саме необтяжливе ставлення до життя і його труднощів, існування «тут і зараз». А ще – історія: міфи про скарби, завойовників. Яка різниця, де сидіти й дивитися на захід сонця: під пальмою чи на кургані? А степ такий схожий на море.

Повільна, споглядальна японська культура. Повільні воли, неспішна мандрівка чумаків... Таки є щось спільне!

Пародіювання. Поезія О.Ірванця є пародією на вірш Ю.Андруховича. На це вказують і зміст, і загальна тональність, і лексичні засоби твору. Нехай учні доведуть чи спростують цю тезу.

Трохи літературознавства. Усе це зветься «пост-модернізм». Гра і колаж (несподівані нашарування й комбінації) – його істотні ознаки. Як бачимо, і в українській літературі знайшлося місце для нього.

Окремо виділимо поезію «Де б ти хто б ти коли б ти яким би ти досі не був...», читаючи яку, згадуєш Франкові слова про «обважнілу расу», Шевченкові – про «славних прадідів великих правнуків поганих».

Де б ти хто б ти коли б ти яким би ти досі не був³
Возлюби розлюби а затим возлюби його заново
Цей народ що оплакав не раз Маріанну й рабиню

Ізауру

А про Мотрю і про Катерину нараз прочитав і забув

Що кумирів нових не надбав а старих розгубив
Що втомився від рішень та їхньої колегіальності
Навіть гідність свою розбудив возлюбив розлюбив
Запевняючи брата і свата

і ката

у власній лояльності

³ Подано за: Андрухович Ю., Ірванець О., Неборак В. «Бу-Ба-Бу»: Вибрані твори. – Львів: Піраміда, 2007. – С. 248, 249.

Цей народ що з дев'ятого поверху ліфтом з'їжджа
на город
Що вистоює черги на митниці альбо на мітинги
Що крім грошей не хоче ніяких уже нагород
І слухняно таврує чуже
і виконує все що намітили

Не запитуй: навіщо? для чого? куди? і чому?
Все одно не збагнеш хоч би скільки в пророки не пнися
Тож зіжмакай гординю свою і всміхнися народу цьому
Чи й самому собі

чи й нікому –
а все ж усміхнися

Усміхнися і йди

і усмішку з губи не згуби
Хай ніхто не збагне: ти сякаєшся в небо чи каєшся
Возлюби розлюби возлюби розлюби возлюби
Бо від нього

нічого подібного
не дочекаєшся

О.Ірванець

Розмову розпочнемо зі з'ясування емоційних
вражень і думок про твір. Використовуємо прийом
«Незакінчене речення»: «Читаючи поезію, я відчу-
вав... думав... Вважаю, що це твір про...» Далі вибу-
довуємо її за такими запитаннями (в дужках по-
даємо можливі відповіді):

Що могло стати поштовхом до написання
вірша?

До кого звертається поет у перших рядках?
Хто цей «ти»? (*Кожен із нас, нині сущих. Так звер-
тався Т.Шевченко «До мертвих, і живих, і ненаро-
джених земляків...»*)

Із яким закликком звертається поет до нас? Чи не
є цей заклик алогічним? (*Незрозуміло, чому ми маємо
спочатку полюбити, потім розлюбити і знову возлю-
бити народ. Очевидно, відповідь у наступних рядках.*)

Яким змальовано у вірші «цей народ»? (*Та-
ким, що втратив свою ідентичність. Народ утомле-
ний, зневірений, без історичної й національної
пам'яті, гідності, ідеалів.*)

Чи можлива заміна означення «цей» на «наш»:
«...возлюби його заново // наш народ...»? (*Ні, озна-
чення «цей» містить нехай і приховану, але об'єкти-
вно негативну оцінку: ось який він є, цей народ...*)

Чи достойний «цей народ», щоб його «возлю-
бити»? (*Так. Об'єктивна оцінка власного народу
(пригадаймо Франкові слова про «обважнілу расу»,
Шевченкові про «славних прадідів великих правнуків
поганих») не означає зневаги і презирства до нього,
вона виконує роль «гірких, але потрібних ліків».*)

Як слід розуміти заклик поета возлюбити на-
род заново? (*Очевидно, йдеться про неминуче розча-
рування від народу. І все ж маємо знайти в собі сили
возлюбити свій народ таким, як він є.*)

Чи можна замінити дієслово «возлюби» на «по-
люби»? (*Ні, урочистий старослов'янізм доречніший
тоді, коли йдеться про любов до свого народу.*)

Чи згодні ви з тим, що треба «зіжмакати» гор-
диню і все ж усміхнутися своєму народові, не зва-
жаючи ні на що? Що означає цей вислів?

Чому це так важливо – усміхнутися: якщо не
народові, то самому собі «чи й нікому»?

Розкрийте зміст рядків «Хай ніхто не збагне:
// ти сякаєшся в небо чи каєшся...» У чому має по-
каятися кожен із нас?

Чи погоджуєтеся ви з авторською логікою:
треба возлюбити народ, тому що він тебе все одно не
возлюбить?

Відсутність розділових знаків у вірші, дроб-
лення рядків на окремі слова і словосполучення
сприяють його осмисленню чи заважають?

Про що цей вірш? Закінчіть речення: «Я вва-
жаю, що це твір про... Зараз я відчуваю... думаю... ро-
зумію...»

Цікаво, що в останньому поетичному збірнику
(«Мій хрест», Харків, 2010) О.Ірванець вніс деякі
правки в текст вірша й у розташування рядків. Зав-
дання для профільного класу: віднайти зміни й
порівняти обидві редакції.

Де б ти хто б ти коли б ти яким би ти досі не був
Возлюби розлюби а затим возлюби його заново
Цей народ що оплакав не раз і Джейн Ейр, і рабину Ізауру
А про Мотрю і про Катерину нараз прочитав і забув

Що кумирів нових не надбав а старих розгубив
Що втомився від рішень та їхньої колегіальності
Навіть гідність свою розбудив возлюбив розгубив
Запевняючи брата і свата і ката у власній лояльності

Цей народ що з дев'ятого поверху ліфтом з'їжджа на город
Що вистоює черги на митниці альбо на мітинги
І крім грошей не хоче ніяких уже нагород
І слухняно таврує чуже і виконує все що намітили

Не запитуй: навіщо? для чого? куди? і чому?
Все одно не збагнеш хоч би скільки в пророки не пнися
Тож зіжмакай гординю свою і всміхнися народу цьому
Чи й самому собі чи й нікому та все ж усміхнися

Усміхнися і йди

і усмішку з губи не згуби
Хай ніхто не збагне: ти сякаєшся в небо чи каєшся
Возлюби розлюби возлюби розлюби возлюби
Бо від нього

нічого
подібного не дочекаєшся

Олександр Ірванець... «Хто ж він нарешті? – за-
питує Ю.Андрухович. – Черговий фейлетоніст, так
званий “сатирик” <...> фонтануючий коміксами й
куплетами конферансьє? Усього потроху. Та пере-
дусім – поет з сумними очима і втомленим голосом,
який дуже хочеться слухати й чути...»⁴ Кожен знайде
в його поезії щось для себе – в інтимному звірванні,
ліричному осмисленні сутності буття, тверезому й
іронічному погляді на світ і себе в ньому. Зрештою, й
бубабістські вірші також багаторівневі, і читач
сприйме їх залежно від рівня власного досвіду, куль-
тури, освіти. Безсумнівним вважаємо одне: ці поезії
потрібні нам сьогоднішнім і нам завтрашнім.

⁴ Андрухович Ю. Дві голови одного дракона // Андру-
хович Ю., Ірванець О., Неборак В. «Бу-Ба-Бу»: Вибрані тво-
ри. – Львів: Піраміда, 2007. – С. 33.